

УДК 373.2.035.6: 821.161.2

DOI:10.34142/nc.2024.1.49

До проблеми патріотичного виховання дітей та молоді

*Людмила Шкрєбтієнко,
Марина Рябокінь*

У сучасному суспільстві, в умовах військових дій, що відбуваються на території України, особливої уваги набувають проблеми створення духовно багатого середовища, виховання в молодій людини, а отже і дитини, патріотичної та національної свідомості, успадкування молодим поколінням культурного досвіду українського народу, існування самобутньої держави. Одним із провідних завдань виховання дітей та молоді є виховання любові до рідної землі, оскільки це забезпечує плекання громадян-патріотів своєї країни, здатних захищати її незалежність та цілісність.

Мета статті: теоретичне обґрунтування проблеми патріотизму та патріотичного виховання дітей та молоді, розкриття можливостей підвищення якості виховного процесу на прикладі впровадження державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання.

Об'єктом дослідження є процес патріотичного виховання дітей та молоді.

Про важливість та актуальність означеної проблеми свідчить низка актів і постанов законодавчого рівня в освітньому просторі щодо дошкільного, шкільного віку та молодого покоління, а саме Закони України «Про освіту» [2], «Про охорону дитинства» [4], Державна цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання на період до 2025 року [6] та ін., що на законодавчому рівні акцентують увагу на значенні дошкільної, шкільної та профільної освіти, спрямованої на усесторонній розвиток особистості, зокрема, на патріотичне виховання.

Проаналізуємо детальніше Постанову від Кабінету Міністрів України від 30 червня 2021 р. № 673 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України».

Одним із пріоритетних завдань Програми є розвиток та покращення загальнодержавної політики національно-патрі-

отичного виховання через формування та утвердження української громадянської ідентичності на основі єдиних суспільно-державних (національних) цінностей (самобутність, воля, соборність, гідність) і загальнолюдських цінностей, принципів любові і гордості за власну державу, її історію, мову, здобутки та досягнення у сфері культури, економіки, науки, спорту, дієве сприяння органам державної влади та органам місцевого самоврядування в захисті і охороні національної державності українського народу, готовність до захисту державної незалежності і територіальної цілісності України, усвідомлення громадянського обов'язку із розвитку успішної країни та забезпечення власного благополуччя в ній [6].

Державна цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання укладена з урахуванням покрокових завдань та методів щодо їх вирішення, а саме:

- єдність та цілісність незалежної України як пріоритетне значення для безпеки і стабільності в Європі;
- припинення та в подальшому недопущення розвитку збройних конфліктів і отримання переваг від поглиблення відносин з Європейським Союзом як необхідна складова щодо забезпечення України як незалежної держави;
- розбудова ефективної та відповідальної управлінської вертикалі з громадською підтримкою модернізації країни щодо національної безпеки [6].

Основна мета запропонованих державних програм з патріотичного виховання націлена на закріплення в свідомості та почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України, а також до державної символіки. Метою є також сприяння набуття дітьми та молоддю патріотичного досвіду, заснованого на готовності до участі в процесах державотворення.

Програми спрямовані на формування толерантного ставлення до інших народів, їхніх культур і традицій. Вони мають

сприяти не лише розумінню та повазі до різноманіття ставлення до своєї держави, а також виховувати в молодого покоління відкритості до інших культурних спадщин. Ці програми спрямовані на створення позитивного та об'єднуючого впливу на виховання патріотизму, патріотичних почуттів, громадянської свідомості та патріотичного шанобливого ставлення до рідної країни.

Переважна більшість досліджень в Україні з проблем розвитку патріотизму фокусується на дітях шкільного та юнацького віку. Це пов'язано з тим, що саме в цей віковий період формується особистість, і виховання патріотичних цінностей може мати важливий вплив на формування громадянської свідомості.

Серед наукових досліджень варто відзначити праці, спрямовані на формування певних особливостей патріотизму: у дітей молодшого шкільного віку — П. Волошина, М. Качур, О. Колосової, Л. Момотюк, підлітків — У. Кецика, О. Кошоліпа, М. Кузякіна, Л. Рехети, М. Рудь; студентів — О. Бабакіної, Т. Мироненко, І. Щербак та ін., у дітей дошкільного віку — О. Батухтіна, І. Газіна, Є. Казасєва, В. Лаппо. Л. Любімова, О. Петрук, О. Стасєнна, І. Рогальська-Яблонська та ін., проте переважна більшість досліджень і надалі зосереджені в терені підліткового та юнацького етапу розвитку особистості, залишаючи при цьому поза увагою чутливість дошкільного віку щодо виховання патріотичних почуттів у дітей.

Так, для здійснення більш ефективного процесу виховання патріотизму використовують різноманітні засоби. Засіб — це конкретний інструмент або метод, який сприяє чи полегшує досягнення певних цілей в процесі виховання. В контексті виховання патріотизму засоби можуть бути використані для формування позитивних патріотичних уявлень, цінностей та переконань у людей. До прикладу засобами виховання патріотизму можуть бути включені: освітні програми (розробка та впровадження спеціальних освітніх

програм з патріотичного виховання в закладах дошкільної освіти, школах та інших освітніх установах); культурні події (організація та підтримка різноманітних культурних заходів, які підсилюють національний дух та ідентичність), історичні екскурсії (відвідування екскурсій до історичних місць та пам'яток для поглиблення знань про минуле країни); медіа та інформаційні ресурси (використання різноманітних медіаформатів, включаючи книги, фільми, відеоматеріали та інтерактивні ресурси, які підтримують патріотичний настрій); громадські ініціативи (підтримка та створення громадських організацій, які спрямовані на підвищення рівня патріотичності в суспільстві).

Ці засоби можуть бути використані окремо чи комбіновано для досягнення оптимальних результатів у вихованні патріотизму серед населення.

Серед сучасних засобів патріотичного виховання виокремлюють: художню літературу (А. Богуш, Н. Богданець-Білоskalенко, Н. Гавриш, О. Кисельова, Т. Котик, В. Плахтій, А. Просенюк, Г. Ткаченко та ін.), авторські та українські народні казки (А. Карнаухова, Т. Науменко, Ю. Руденко), дидактичні та рольові ігри (Н. Бібік, А. Макаренко, Н. Підгірна, Н. Скрипченко та ін.); національно-патріотичні ігри (наприклад, «Сокіл», «Джура», заходи Національної скаутської організації «Пласт» тощо), творчі завдання (О. Митник, І. Особов та ін.), медіаосвіта (Л. Бойченко, І. Дичківська, Л. Рень, та ін.).

На важливості виховання патріотизму молодого покоління наголошувалося ще в працях класиків педагогічної науки Г. Ващенко, Б. Грінченка, О. Духновича, І. Огієнка, С. Русової, В. Сухомлинського, К. Ушинського, Г. Чепіги та ін. Важливість проблеми виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку розглядали Н. Базидевич, Б. Гільзентрахт, А. Давлетшина, О. Денисюк, М. Качур, А. Мкртчян, Л. Никонова та ін. На необхідності формування національної самосвідомості в

контексті загального процесу виховання молодого покоління наполягали такі дослідники, як Т. Бондаренко, В. Борисов, О. Вишневський, О. Коркишко, В. Кузь, Р. Петронговський, М. Сметанський, М. Стельмахович, Б. Ступарик, К. Чорна та ін. Важливості розвитку психологічних аспектів етносвідомості присвятили свої праці І. Бех, М. Боришевський, П. Ігнатенко, С. Киричук, В. Павленко, С. Таглін та ін. Проте розуміння значущості патріотичного виховання дітей зазначеними науковцями розглядалися лише у виокремлених локальних дисертаційних дослідженнях та виховних програмах, які не набували загального національного масштабу, що частково спричинило нерозуміння певної частини населення України своєї національної та культурної ідентичності.

Разом з тим, український патріотизм має глибокі історичні корені, які виникають з природної закономірності тривалого історичного розвитку української нації. Ще в період трипільської культури наші предки починали виховувати своїх дітей через розповіді про рід, пращурів, світогляд, богів, що закладали основи патріотизму. Зміст виховання та навчання в той час визначався реальними аспектами повсякденного життя людей. Основними методами були спостереження, показ та наслідування корисних дій. Молодь вивчала мистецтво володіння зброєю, що було необхідним як для полювання, так і для захисту рідної землі від ворогів. Важливою частиною виховання були ініціації, система випробувань на фізичну зрілість і готовність молоді приєднатися до дорослих членів громади. Система виховання ґрунтувалася на народних традиціях, звичаях і обрядах, що сприяло усвідомленому і цілеспрямованому формуванню у молоді розумових, духовно-моральних, трудових і фізичних якостей, необхідних для відповіді на виклики суспільства того часу. Це історичне підґрунтя визначало важливі аспекти українського патріотизму, які перейшли через віки та залишають свій вплив на національну самосвідомість [1].

Під довготривалим пануванням різних імперій (російської, польської, австро-угорської) українська нація стикалася з численними викликами та обмеженнями в розвитку своєї ідентичності та патріотизму. Протягом цього періоду здобутки української культури, мови та історії були систематично протиставлені політиці поневолювачів.

Укравінці не мали можливості повноцінно вивчати свою історію, культуру та мову, імперські режими обмежували доступ до освіти, пригнічували національний самосвідомості. Поневолювачі систематично поширювали псевдопогляди та намагалися придушити будь-які прояви української національності. Під час цього панування українцям часто нав'язували ідеї та патріотизм інших країн (зокрема, російський), іноді викриваючи неправдивий образ української історії та негативно впливаючи на формування патріотичних почуттів до своєї держави. Гноблення та експлуатація чужоземцями протягом століть призводили до занедбання та знищення духовності українського народу. Намагалися створити уявлення, що в історії України відсутні значущі події та видатні особистості, крім окремих виняткових випадків. Така політика спотворення та замовчування історії стала одним із чинників, які вплинули на відсутність чітко вираженого патріотизму серед українців у певний період історії. Тим не менш, незважаючи на ці виклики, українці зберігали свою ідентичність та духовні цінності, що врешті-решт допомогло виростити покоління патріотів, які виступають за свою незалежну державність та культурну спадщину [7].

Попри те, громадянські діячі, поети, письменники популяризували громадсько-політичну думку в Україні. Виняткова роль у формуванні національної ідентичності та патріотизму українського народу належить Івану Франку, Лесі Українці, Григорію Сковороді, Тарасу Шевченку та ін. Зокрема, творчість Тараса Шевченка стала важливим кроком у відродженні української культури та

засвідчила початок нової епохи для українського національного руху. Сенс життя Т. Шевченка полягав у служінні Україні та її народові. Він вдавався до суспільно-політичної та культурно-освітньої діяльності через свою творчість, де висвітлював національність, патріотизм українців та висловлював любов до рідного краю. Ідеї Кобзаря включали в себе надію та віру у краще майбутнє для свого народу, що відчувалося у його творах з акцентом на необхідності виховання патріотичних почуттів громадян до своєї держави як ключового аспекту національного відродження. Він вбачав у патріотизмі силу, що може об'єднати людей та привести до становлення незалежної та сильної нації. Шевченкова творчість вплинула на усвідомлення українцями важливості своєї культурної спадщини, мови та історії. Він став символом боротьби за українську мову, національні цінності та незалежність, популяризацію культурних державних цінностей, а його твори і сьогодні залишаються важливим елементом формування патріотичного духу українського народу.

Таким чином, аналізуючи досягнення видатних постатей в історії України, поставленої мети та реалізації пріоритетних завдань національно-патріотичного виховання можливо досягнути за певних умов, а саме: сприяння утвердженню сімейних цінностей, родинних зв'язків та активного залучення сім'ї до процесу національно-патріотичного виховання; утвердження цінності української мови як національного надбання; популяризації культурної спадщини та культурних цінностей України; збереження традицій та звичаїв, що передаються від покоління до покоління; формування української громадянської ідентичності, генетичного коду нації; підвищення рівня знань про видатних осіб українського державотворення, борців за незалежність України; залучення до національно-патріотичного виховання різних напрямків рухів молоді та формування науково-методологічних і методичних

засад національно-патріотичного виховання; підвищення рівня компетентностей осіб, які працюють у сфері національно-патріотичного виховання або долучаються до реалізації державної політики в зазначеній сфері; формування та розрізнення семантики понять «патріотичне, національне, громадянське».

Вище означені завдання можуть бути реалізовані кількома варіантами, що передбачають концентрацію зусиль на всіх освітніх рівнях.

Сучасна освітня платформа, дошкільна, шкільна, позашкільна потребують певних змін її пріоритетів. Україна вже тривалий час перебуває в стані змін та осучаснення пріоритетних освітніх завдань. Недостатня, безсистемна робота щодо виховання патріотизму, патріотичних почуттів для певної частини населення України стала результатом фрагментарного патріотичного виховання дітей та молоді як у сім'ї, так і закладах освіти.

Важливість патріотичного виховання стає особливо актуальною у сучасному світі, але існують ряд важливих недоліків та проблем, які ускладнюють цей процес, а саме:

- фрагментованість освітніх програм. Нерідко відсутній єдиний підхід до впровадження патріотичного виховання в освітній процес. Освітні програми можуть бути розрізненими та непослідовними;
- нехтування індивідуальними особливостями. Не кожна програма враховує індивідуальні особливості та потреби учнів. Важливо адаптувати підходи до різних вікових груп та соціокультурних контекстів;
- недостатній фокус на практичному досвіді. Деякі програми можуть бути занадто теоретичними та не забезпечувати дітям достатньо можливостей для практичного патріотичного досвіду;
- відсутність активної участі батьків. Батьки грають ключову роль у вихованні патріотизму, і відсутність їхньої активної участі може стати перешкодою у повноцінному формуванні патріотичних цінностей у дітей;

- вплив негативної інформації. Сучасне інформаційне оточення може поширювати негативні стереотипи, що може миттєво вплинути на формування патріотизму серед молоді.

Розв'язання цих проблем передбачає комплексний підхід, що включає у себе удосконалення освітніх програм, залучення родини та громади до процесу виховання, а також активний вплив на медіа та інші інформаційні ресурси для створення позитивного образу рідної країни.

тже, проблема патріотичного виховання дітей та молоді є важливим аспектом формування громадянської ідентичності та активної громадянської позиції. Проте існує низка ключових проблем, пов'язаних із цим питанням, серед яких можемо виокремити: неоднаковість освітніх підходів (у різних школах та регіонах можуть застосовуватися різні підходи до патріотичного виховання, що може призвести до нерівномірного розвитку патріотичних цінностей серед молоді); брак кваліфікованих педагогів (не всі вихователі, вчителі та викладачі мають необхідні знання та навички для ефективного виховання патріотичних почуттів у дітей та молоді); медіа та вплив інформаційного простору (може призвести до викривлення інформації та впливу негативних факторів на формування патріотичної свідомості, виховання патріотизму); соціально-економічні фактори (економічні проблеми та соціальні виклики можуть зменшувати зацікавленість у власному країнознавстві); політичні та історичні дискусії (суперечки щодо історичних подій та політичних поглядів можуть створювати конфліктні ситуації, які ускладнюють процес патріотичного виховання).

Для вирішення цих проблем важливо розвивати єдиний та системний підхід до процесу патріотичного виховання, забезпечуючи доступність відповідних освітніх ресурсів та платформ, підвищувати кваліфікацію педагогічних працівників, а також активно впливати на медіа та інші канали інформації з метою позитивно-

го формування патріотичних цінностей серед молоді.

Проте, слід зауважити, що хоча існували окремі локальні дослідження та виховні програми, які розглядали проблему виховання патріотизму, вони не завжди отримували державного, національного масштабу. Це ймовірно призвело до нерозуміння певної частини населення своєї національної та культурної ідентичності. Таким чином, важливо продовжувати розвивати та впроваджувати комплексні національні програми з патріотичного виховання, які враховуватимуть доробок вчених, враховуватимуть психологічні аспекти етносвідомості та сприятимуть формуванню національної свідомості, вихованню патріотизму та патріотичних почуттів серед дітей та молоді.

Література

1. Богданець-Білокаленко Н.І. Проблема формування особистості у змісті підручників з читання для початкової школи (50-ті роки XIX ст. — 50-ті роки XX ст.) : монографія. Київ : НВФ Славутич-Дельфін, 2014.

2. Закон України про освіту. (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

3. Лист Міністерства освіти і науки №1/9-154 від 11 березня 2020 року. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/3/11/1_9-154.pdf.

4. Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті. (2002). URL: http://schoolchem.ho.ua/ZavKab/NormD/1_7_nac_doktryna.pdf.

5. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 червня 2021 р. № 673 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року» // <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyicilovoyi-socialnoyi-programi-nacionalno-patriotichnogo-vihovannya-na-period-do-2025-roku-ta-vnesennya-zmin-dodeyakihi-i300621-673>

6. Тесленко С. О. (2021). Національно-патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Держ. заклад «Південноукраїнський нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса.

09.01.2024

Відомості про авторів

Шкребтієнко Людмила Петрівна — кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології, Київський інститут бізнесу та технологій; e-mail: shkrebtienko@kibit.edu.ua; ORCID:<https://orcid.org/0000-0001-8106-0088>; Google Scholar: <https://scholar.google.com/citations?hl=uk&user=aCSI1tgAAAAJ>

Рябокінь Марина Валеріївна — кандидат економічних наук, доцент, проректор з навчально-методичної роботи, Київський інститут бізнесу та технологій, e-mail: marina.riabokin@gmail.com; ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-6724-9498>; Google Scholar: <https://scholar.google.com/citations?user=kviQRZgAAAAJ&hl=uk>